

Sprog i Norden

Titel: Språkløvgjeving og hegemonistrid

Forfatter: Jan Olav Fretland

Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 63-70

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språklovgjeving og hegemonistrid

Jan Olav Fretland

Sabine Kirchmeier-Andersen gav i sitt grundige innlegg ei interessant oversikt over ulike måtar å tilnærma seg språklovgjeving på i Norden. Som ho peikar på, kan det vera svært ulike grunnar for å arbeida med nasjonal regulering av språkbruk. I denne kommentaren har eg valt å sjå nærare på språklovgjeving som uttrykk for nasjonal eller regional strid om hegemoni. Avgrensinga er Europa, og utgangspunktet er Noreg.

Det er ulik holdning, både historisk og i dagens språkdebattar, til kva ein kan oppnå med lover og reglar på språkområdet. Globalt er det i dag ei aukande interesse for språk og språkvern, uttrykt mellom anna i *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*, som generalforsamlinga i UNESCO vedtok i Paris 20. oktober 2005. Her slår medlemmene fast at språkleg mangfald er ein fundamental del av det kulturelle mangfaldet og tilrår tiltak for å sikra vern og utvikling av det språklege mangfaldet i nasjonane. I UNESCO blir det no også arbeidd med å få FN til å vedta ei universell erklæring om språkrettar, på line med menneskerettserklæringa.

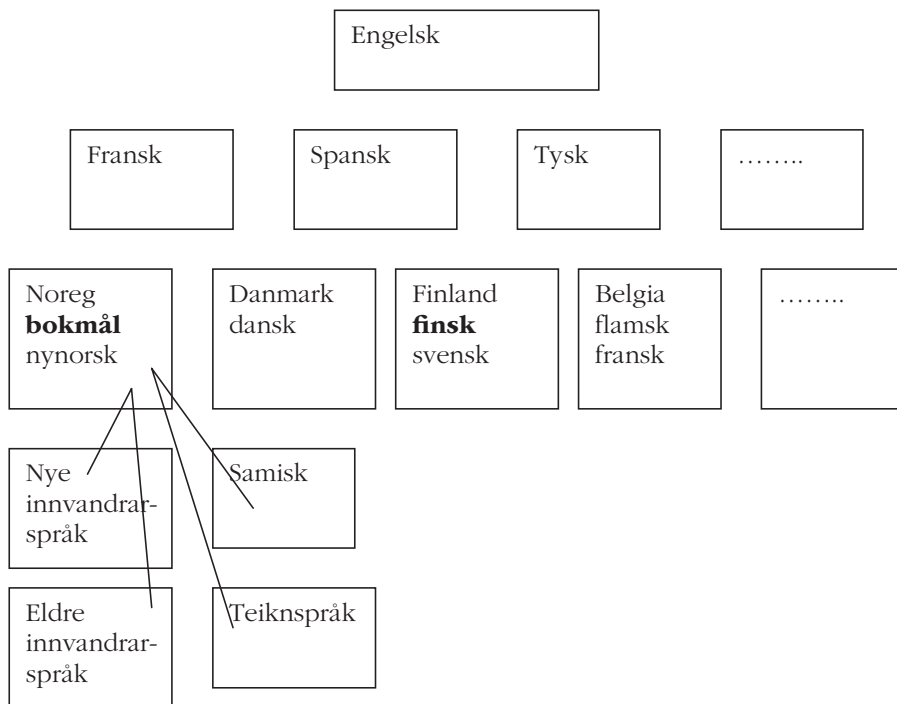
Noreg har opplevd mykje strid om språk, og stridane har oftast handla om sosialt, økonomisk og kulturelt hegemoni. Ein kan nemna framveksten av landsmål (seinare nynorsk) som del av ei politisk og sosial reising mot dansk språk i Noreg. Politisk var dette ein kamp for det rurale Noreg, for bonden, kopla til partiet Venstre i 1870- og 80-åra. Ein kan også sjå den norske staten som nasjonsbyggjar og undertrykkjar av samisk og kvensk i fleire hundreår, inntil det etter kvart i etterkrigstida vart ei større forståing for å lovbeskytta minoritetane og språka deira. I dag ser vi, særleg i debatten om læreplanar i skulen, ein diskusjon om nye innvandrargrupper skal ha rett til å få læra sitt eige morsmål i den offentleg skulen.

Med utgangspunkt i desse døma og det Kirchmeier-Andersen har lagt fram, vil eg hevda at ein kan sjå på språkleg lovgjeving og regelsetjing ut frå to synsvinklar:

- som tiltak for å verne språket til ei rådande gruppe mot trugsmål ”nedanfrå”
- som tiltak for å verne mindretalsgrupper i eit land mot språket til den rådande gruppa ”ovanfrå”.

Me kan setja opp situasjonen til språk og språkgrupper i Europa på ulike statusnivå, ut frå dagens aktuelle kulturelle og språklege kontekst. Eg har, ut frå mitt norske perspektiv, laga ei skisse til nivådeling. Viktige faktorar i vurderinga har vore tal brukarar, utbreiing geografisk, utbreiing i samfunnslivet nasjonalt og internasjonalt, vern gjennom lover og reglar osv. Det er rom for diskusjonar på alle nivå, og somme vil med rette hevda at det er andre dimensjonar ved språk enn dei eg legg vekt på her.

Det ser likevel ut til å vera allment akseptert at i Europa er engelsk åleine på det øvste nivået, ut frå situasjonen i forskning, i media, i underholdningsindustri mm. Fransk, som framleis har sterk stilling i EU og i diplomatiet, må i dag plas-serast saman med dei andre store språka i Europa på nivået nedanfor engelsk, vår tids lingua franca. Det same gjeld spansk, sjølv om spanjolane med rette kan hevda at fleire brukar spansk som morsmål enn engelsk. Engelsk har ein unik status i Europa i dag, og denne statusen er ikkje eit resultat av lovgjeving.

Ut frå kor mange som brukar språka, kan vi setja opp eit tredje nivå, som er dei offisielle nasjonalspråka i andre europeisk land, til dømes dei nordiske. Her er færre språkbrukarar, og det går diskusjonar i EU-systemet om ein kan halda fram å gje same språklege rettar til desse som til dei store språka i EU. Dei fleste av desse landa er språkdelte på ulike måtar. I Noreg er bokmål og nynorsk likestilte i prinsipp, men i realiteten er bokmålet det dominerande skriftspråket, med nær 90 % av brukarane. Like tydeleg er forskjellen mellom dei to likestilte språka i Finland, der tal for dei seinare åra viser at berre ca. 5 % brukar svensk. I Belgia er flamsk og fransk meir likeverdige, og der er det nær språkkrig. Dei europeiske regionane har elles gjort seg meir og meir gjeldande også språkleg i dei siste tiåra, og fleire og fleire regionspråk har fått sterkare språklege rettar. Døme er katalansk i Spania og frisisk og limburgsk i Nederland. Vidare har mellom andre Jørn Lund peikt på¹ at i Frankrike, der det har vore sterk undertrykking av regionspråka, er det no større opning for språkleg variasjon. Ei forklaring på dette kan vera at fransk som internasjonalt språk er truga av engelsk, særleg som vitskapsspråk. Dermed blir forståinga for språklege minoritetar større også innanlands.

I Noreg har samane urfolksstatus, og samisk har sterke rettar ut frå Europarådets rammekonvensjon for vern av nasjonale minoritetar, som Noreg ratifiserte i 1998. Eg har og plassert språket til dei nye innvandrargruppene på linje med samisk, i kraft av at desse gruppene er store og nær dominerande i delar av Oslo. I Noreg er no nær 10 % av befolkninga innvandrarar i første eller andre generasjon, i Oslo er talet nær 25 %.

Lengst nede på den reelle rangstigen er det truleg rett å plassera dei eldre minoritetane i Noreg: språket til kvener, skogfinnar, jødar, romanifolk og rom (sigøy-narar). Her finn vi språk som er truga, og der talet på brukarar går stadig nedover. Dette er språk som er heilt avhengige av offentleg støtte og regulering for å overleva. Desse språka har også fått rettar etter den omtalte rammekonvensjonen til Europarådet, men på eit meir generelt nivå enn samane. Eg har plassert teiknspråkbrukarar også på dette nivået, først og fremst fordi brukarane av teiknspråk har fått lite merksemd og vore lite inne i språkdebatten. Ei anna sak er at denne gruppa har fått eit veldig lyft på grunn av det såkalla koklea-implantatet, som gjev ei form for kunstig høyrsel til døde. Behovet for teiknspråk vil likevel opplagt vera til stades i overskødeleg framtid.

¹ I eit foredrag for den norske Norsk i hundre-komiteen i 2005.

Korleis blir språk regulert, og kvifor?

Eg hevda i starten at det kan sjå ut til at lovreguleringa av språk kan tena to formål: å verna språket til den rådande gruppa, eller å verna språket til eit mindretal. Med dette som utgangspunkt er det interessant å sjå nærare på argumentasjonen for å regulera språk og språklege rettar. Eg vil vidare i innlegget gå gjennom eit knippe av argument.

1 Regulering av forholdet mellom to eller fleire språkgrupper som har eller ønskjer å ha nasjonale hovudspråk

Bakgrunnen er som regel knytt til historie og til spørsmål om nasjonalt hegemoni for ulike grupper. I Norden har Noreg og Finland denne situasjonen. Det same gjeld Belgia, men her er forholdet mellom dei to språkgruppene så negativt at ein for alvor diskuterer å dela landet i to statar. Regulering av nasjonalspråka kan seiast å vera ei tidleg form for regulering og har gjerne form av å vera nasjonale kompromiss. Denne typen regulering skaper klåre behov for detaljerte reglar om språkbruken i det offentlege.

Her er altså intensjonen i lovgevinga å ha fleire parallelle rådande språk eller språkformer, etter at eitt språk i utgangspunktet har vore det rådande. Men mange stader har ein ikkje oppnådd nasjonale kompromiss, og vi finn døme på språkleg undertrykking gjennom lover og reglar. Eit par slike grupper:

2 Regulering for å styrkja eit hovudspråk i konkurransen med regionale språk eller andre nasjonars språk

Slik regulering har vore utbreidd i Europa i periodar med nasjonsbygging. I Frankrike har rolla som stormakt og prinsippet om at alle franske borgarar skal behandlast likt, ført til at fransk i skulen, kyrkja og kulturlivet har vore det einaste akseptable språket både nasjonalt og regionalt. Sovjet-unionen har og i periodar drive ei sterk fremjing av russisk i heile unionen og tilsvarende undertrykking av ulike andre nasjonalspråk. Det forklarar kvifor russisk har fått det dramatiske tilbakeslaget til dømes i Latvia.

3 Spesielle reguleringar i samband med hegemoniskifte i ein stat

Vi ser då gjerne at eit språk som har hatt status, blir bytt ut med eit anna. I prinsippet vil det vera tale om å gje ei tidlegare undertrykt språkgruppe ein førerrett og avgrensa rettane til den gruppa som dominerte før. Situasjonen i Latvia er eit døme på dette: Etter at russisk var statusspråk under Sovjet-tida, har Latvia i dag vedteke ei språklov (1998) som gjev russisk språk status berre som framandspråk, endå 30 % av innbyggjarane er russarar (Simonsen 2005: 173). Lova er svært de-

taljert, og det statlege språksenteret, som ligg under justisdepartementet, overvakar regelverket.

Den mest utbreidde reguleringa i dag er likevel knytt til å forsvara språklege mindretal i ein stat:

4 Regulering for å styrkja mindretalsspråk som har ei lang historie i staten

Som nemnt er det her gjort viktige vedtak gjennom Europarådet. Politikken overfor dei såkalla nasjonale minoritetane er dramatisk endra dei siste tiåra. Det gjeld:

- opphavlege nasjonalspråk som er truga (gælisk)
- støtte til urfolk/minoritetar som har hatt språk som har vore sterkt undertrykte (samisk, kvensk)
- regulering av språklege rettar for regionspråk, som eg har omtalt før i innlegget

5 Regulering av språklege rettar knytte til ny innvandring.

Her er spørsmålet om språklege rettar gjerne knytt til ulike politiske syn ("melting pot" eller "lat tusen blommar bløma"). Sjølv innanfor Norden ser ein her store forskjellar, fundert på ein høgre-venstre-dimensjon i politikken.

6 Regulering knytt til forholdet mellom eit nasjonalspråk og eit lingua franca, eit internasjonalt fellesspråk (engelsk, mandarin osv.)

Dette er den nyaste trenden, som framleis er omdiskutert i mange land. Polen og Frankrike har ei streng lovgjeving frå 90-åra på dette området. I Noreg og Sverige ser vi heller konturar av ein politikk for eit parallellspråkleg samfunn: Engelsk er viktig og må ha ein sentral posisjon i samfunnet. Samstundes må nasjonalspråket vera eit komplett, samfunnsberande språk på alle område, noko som gjer det nødvendig med regulering. Eitt døme kan vera at alle doktoravhandlingar på engelsk skal ha samandrag på nasjonalspråket, for å sikra at det blir halde oppe ein nasjonal fagterminologi.

7 Regulering av sjøve språket, i form og uttrykk

Noreg er kanskje det beste dømet her. I nær hundre år førde den norske statsmakta ein politikk for å føra saman språkformene nynorsk og bokmål. Politikken vart endeleg oppheva i Stortinget i 2005. I ein del land, som Noreg og Sverige, er det innført nasjonale stavemåtar for engelske lånord (t.d. sørvis, lunsj, rekkert 'racket' i norsk). Det har også vore gjort forsøk på å gjera rettskriving og terminologi i Norden meir samanfallande. I polsk lovgjeving finn ein formuleringar mot

det som blir kalla mot vulgarisering av språket. Både i Danmark (striden om "det grønne komma") og i Tyskland har vi nyleg sett kraftige diskusjonar omkring framlegg til endringar i den nasjonale rettskrivinga. Island har vore kjent for å driva ei puristisk regulering for å sikra eit nasjonalt ordforråd.

8 Eit nytt uttrykk for språkregulering er å stilla krav til enkelt offentleg språk

Sverige var tidleg ute med dette, som der blir kalla klårspråkspolitikk. Grunnsynet her er også at ein må verna språkgrupper mot det rådande styringsverket i eit land. Det er til dømes gjort forskning som tyder på at vanskeleg språk i sosiallov-gjevinga i Noreg har verka rettsinnskrenkande på innbyggjarane. Det har vore halde fleire større nordiske konferansar om temaet. Vi ser og aksjonar i EU mot uforståeleg språk. Eitt døme er Fight the Fog-gruppa, som har vorte til i det engelske omsetjarmiljøet i EU.

Når er offentleg regulering av språk og språkbruk formålstenleg?

Det er gjort få undersøkingar av korleis språklover og språkregulering elles har fungert. Opplagt er det at gjennomslagskrafta er avhengig av type regulering og av styringsform. I eit autoritært regime, som Sovjet-unionen i si tid, har ein sterke maktmiddel til rådvelde for å gjennomføra ein undertrykkingspolitikk. Det same gjeld nok også i demokratiske statar når det gjeld å undertrykkja minoritetsspråk gjennom kyrkje, skule og kultur. Likeins er det mitt inntrykk at lovregulering har fungert og er heilt nødvendig for å sikra rettane til ulike språkmindretal. I ei undersøking eg gjorde i samband med opninga av det europeiske språkrådet (European Federation of National Institutions of Language, EFNIL) er konklusjonen heilt klart: Utan likestillinga i lovverket ville nynorsk ha hatt ei mykje svakare stilling i Noreg i dag. Men i eit ope samfunn er reguleringar av forholdet mellom språk vanskeleg. Det hjelper ikkje med lovgjeving dersom holdningane mot ei undertrykt språkgruppe er negative. Eitt døme er at redaksjonane i dei store riksavisene i Noreg nektar å bruka nynorsk, mellom anna fordi dei meiner det verkar forstyrrende på lesarane å sjå to språkformer i same avis. Eit anna døme er når Norsk språkråd gjorde framlegg om skrivemåten beiken ved sida av bacon. Framlegget vart hovudtema i den leiande norske nyheitskanalen NRK og i riksavisene, og beiken vart nedstemt. Ei blanding av holdningsskapande arbeid og regulering synest å vera den beste framgangsmåten for å få til språkending i eit demokratisk samfunn.

Ein slik blanda arbeidsmåte er iallfall nødvendig når ein skal gjera språkpolitiske vedtak om skrivemåtar eller ordforråd. Forsøket på å føra saman dei to norske målformene stranda. Samstundes har mange av endringane som er vedtekne i nynorsk og bokmål sidan omkring 1900, vorte gjennomførde etter ei viss tid. Politisk regulering av rettskriving er vanskeleg, men ikkje umogleg. Ofte kan det vera snakk om rett marknadsføring. Dansk Sprognevn prøvde det då dei omtalte dei nye kommareglane sine som "det grønne komma". Det er vel enno for tidleg å seia om dei nye reglane blir ein suksess.

Formålet med denne kommentaren har vore å syna ulike måtar å regulera språk på, og kva grunnar styresmakter og/eller språklege minoritetar har for å fremja slik regulering. Eg håpar at kommentaren også viser samanhengen mellom ulike typar regulering. Ut frå det er det svært gledeleg at den nye norske språkmeldinga, *Mål og mening*, går inn for at det nye Språkrådet skal samordna og utvikla alt arbeid med regulering og vern av språk i Noreg, ikkje berre norsk.

Referansar

- Fretland, Jan Olav, 2003: Positive and negative effects on the relations between the two Norwegian language varieties Bokmål and Nynorsk from legislation and other official regulations. EFNIL på nett, 17.11.2008.
<http://www.efnil.org/conferences/archives/stockholm-2003/speeches/fretland-english>
- Fretland, Jan Olav, 2003: Nytt språkpolitisk klima, ny normeringspolitikk i Norsk språkråd? I Omdal/Røsstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Mæhlum, Brit, Gunstein Akselberg, Unn Røyneland, Helge Sandøy. 2003. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Mål og mening Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. St.meld. nr. 35 (2007–2008). Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet 2008.
- Norsk i hundre! Norsk som nasjonalspråk i globaliseringens tidsalder. Et forslag til strategi*. Oslo: Språkrådet 2005.
- Omdal, Helge og Vikør, Lars S. 2002. *Språknormer i Norge*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Røyneland, Unn (ed.), 1997: *Language Contact and Language Conflict*. Volda: Volda University College.

- Sandøy, Helge, 2003: Den norske normeringssirkelen. I Omdal/Røsstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Sandøy, Helge, 2000: *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Samlaget.
- Selback, Bente, 2001: "Det er heilt naturleg." *Ei gransking av skriftspråksbaldningar*. Bergen: Uprenta hovudoppgåve Universitetet i Bergen.
- Simonsen, Dag Finn, 2005: Språkpolitikk for styrking av nasjonalspråket utenfor Norden. I *Norsk i hundre, sjå over*.
- UNESCO sine nettsider, 2008: On language rights.
<http://www.unesco.org/most/ln2lin.htm> 17.11.2008

Summary

The article claims that there are generally two main goals for a state to regulate language through legislation: Either the intention is to favour the majority language and suppress other languages used in the country, or the aim is to support minority languages that are threatened by a majority language. The article identifies eight different ways of and reasons for regulating language and discusses them in detail, using Norway as an illustrative example. The article defends certain parts of the Norwegian language legislation, and suggests that the New Norwegian language (nynorsk) would be in a much weaker position in Norway if there had not been any laws stipulating the equal rights of the two Norwegian languages "bokmål" and "nynorsk".